

НОВИ СЪЩИНСКИ И НЕСЪЩИНСКИ ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ИЗРАЗИ В БЪЛГАРСКИЯ МЕДИЕН ДИСКУРС

Гл. ас. д-р Теодора Илиева

Педагогически факултет
Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Предпоставките за спонтанното или обмислено фразеологично словотворчество са както културни и социално-икономически, така геополитически, етнопсихологически, конюнктурни и др. Някои от новите фразеологични изрази придобиват гражданственост и се мултиплицират, други застават в полето на казионалното словотворчество. Основни критерии при ексцерпцията на неофраземите в изследването са: хронологичният – анализират се същински и несъщински фразеологизми, изолирани от медиатекстове през последните 7 години; смисловият – установява се семантичната мотивация, която е резултат от заемане, калкиране, модификация на елемент от фраземата или реабилитиране на архаични словосъчетания; структурният – моно-, би- и полиелементни форми; тематичният – устойчиви единици с различна концептуална и стилова принадлежност. Целта на проучването е диференциация на новите същински фразеологизми според деривационните способности и начини за възникването им чрез метафоризация, метонимизация, ирония, хипербола, субституция и др. Всеки от фразеологичните изрази е представен комплексно според посочените параметри.

Ключови думи: нови фразеологизми; фразеологична мотивация; семантична деривация; ресемантизация; фразеологична структура

Обект на публикацията са новорегистрирани устойчиви изрази¹⁾ от първи и втори ранг, създадени и активно разпространявани в динамичните и жанрово разнообразни публицистични текстове през последните седем години. Коментират се и казионални фраземи, изолирани от изказвания на публични личности в медийното пространство. Извън спектъра на изследването са фразеологизмите, вече регистрирани във: Фразеологичен речник на българския език, т. I – II (Nicheva, Spasova-Mihaylova & Cholakova, 1974 – 1975), Нов фразеологичен речник на българския език (Ankova, Nicheva, 1993), Фразеологичен синонимен речник на българския език (Nanova, 2005), Фразеологич-

чен речник на българския език (Banova&Dimova, 2014), Неологичен речник (за периода 1998 – 2003) (Bondzholova 2004), Речник на новите думи в българския език (от края на XX и началото на XXI век) (Pernishka, Blagoeva & Kolkovska, 2010), Речник на съвременния български книжовен език, т. 1 – 15 (BAN, 1955 – 2015) и в отделни достъпни за мен публикации, например „Фразеологичните неологизми в българския език и техните съответствия в други славянски езици“ (Georgieva&Velichkova 2008).

Предмет на проучването са семантичните, стилистичните и структурните параметри на неофразеологичните изрази²⁾, представени чрез фразеологични единици (ФЕ) и подбрани фразеологизирани изрази – колокации, паремии, крилати фрази и някои преходни фразеологични единици (ФИ), според широкото схващане за границите на фразеологичното поле.

Критерии при екскерпцията на фразеологизмите са диференциалните им признаци: лингвокултурни изрази с нова семантика, която не е равна на значението на изграждащите ги лексикални единици, затова се наричат устойчиви; осъществяват вторичната номинация в езика и се наричат знаци от втори ранг; експресивни са и имат различна степен на емоционална оценъчност; имат своя уникална образност; изграждат се върху определена метафора, която невинаги може да бъде точно разчетена; присъщи са най-вече на разговорната реч; поделят се на разговорни и книжни (Kaldieva-Zaharieva 2013: 20, 32, 63, 65).

В това изследване всяка ФЕ се възприема от автора и като: уникален семантико-стилистичен код; оригинална емоционално маркирана когниция; (не)узуален кодификатор на референти, значими за общностния етнокултурен фенотип или за езиковото съзнание на конкретен комуникатор; вторична и експресивна номинационна алтернатива; атрактивен субсидиарен образ. А колокациите (композиции от думи в пряко и преносно значение, имплицитни сравнения, фразеосхеми и др.), паремии (пословици и поговорки) и крилатите фрази се разглеждат като словосъчетания със съхранено денотативно значение на един от съставлящите ги елементи.

Основни критерии при подбора на фразеологичните изрази са хронологичният, семантичният, словообразователният, структурният. Изолират се както новосъздадени, така и ресемантизирани единици, които са диференцирани в 2 групи – същински и несъщински с общо название – устойчиви словосъчетания. Във всяка група екскерптите се анализират според основните механизми за композирането им, представят се по азбучен ред, като се коментират семантичната прозрачност/плътност на компоненти им; структурата им – словосъчетания или изречения; стиловата им отнесеност и се посочва денотативният им аналог.

Тематичните области, към които принадлежат ФИ, са: екзистенциална, политическа, финансова, социална, битова, здравна. А източниците за фразеологизация са: ботаниката (*октоподна система*), киноиндустрията (*страната*

е *пълен мики маус*), информатиката (*ъпдейтвам файла*), химията (*токсично управление, златен пръст*), спортът (*танц на калинчовците*) и др.

Същински фразеологични единици (лексеми, словосъчетания и изречения)

Фразеологичният словесен инвентар на българския език е изключително пъстър и обемен. През последните десетилетия той се обогатява и обновява с подчертана интензивност, мотивирана от пропорционалната активизация на кардинални национални процеси и необходимостта от иновационната, а най-вече от алтернативната им аксиологично-експресивна номинация.

З. Барболова посочва няколко словотворчески механизма за фразеомообразуване: употреба на стари формации чрез различен тип преосмисляне, структурни трансформации или замяна на символния образ, както и създаване на оригинални фразеологизми (Barbolova 2008: 13 – 20). К. Захариева коментира обстоятелствено моделите за неофразеологизация – активиран метафоричен образ, свързан с нова семантика; образи, изградени върху метонимия, сравнение, парадокс, алегория, ирония; неутрален образ, който се репродуцира в нов символ (копирен механизъм); творчески механизъм и др. (Kaldieva-Zaharieva 2013, 58 – 62). Д. Благоева разглежда същите и други актуални начини при неофразеологизацията: преосмисляне на съществуващ в езика прототипен израз (репродуктивен или копирен), деспециализация и детерминологизация на стари термини, фразеологизиране на прецедентни феномени, самостоятелно фразеомообразуване, семантична неофразеологизация и деривация (Blagoeva 2019, 17 – 23).

В настоящата публикация изолираните устойчиви символи и съчетания се класифицират по структурно-семантични комплексни критерии според конкретните им специфики, в следните групи.

1. Образувани посредством метафоризация, абсолютни метафори.

1.1. Метафоризация на именния компонент от формацията, който е или субект, или обект на действието. Това е групата на преобладаващите моноелементни структури:

– Бюджетната *пица* е огромна и мазна... управляващите бързат да отворят *сергиите* за предизборни *кебанчета* (**‘обещания’**)... На 11 година ще ни *черпят* малка *боза* с *тулумба* (segabg.com, 29.10.20) **‘даване на нещо привлекателно, но в оскъдно количество’**;

– От *Гочоолу* и *Дочоолу* насам изборите са с пускане на хартиена бюлетина (capital.bg, 15.01.21) **‘от много дълго време, традиционно’**;

– Топосът на задкулисието е ключов, метафоризиран е и чрез концептонима *държава*, винаги съчетан с епитет: Трябва да разградим *паралелната държава* (NOVA, 15.04.21); Няма *чиста държава* в Европа от корупция (bTV, 11.06.21); *счупена държава* (bg-mamma.com, 5.10.20); имунизирани от *дълбоката държава* (БНТ1, 23.07.21);

– Т. казва на драгата *електорална единица*, ало, единицата, познаваме те! (analizi.bg, 06.07.21) **‘гласоподавател’**;

– Гласувах за смяна на *караула* (izpravise.bg, 4.04.21) **‘смяна на управленските формации’**;

– Редки са ни *керемидите*, напича много (standartnews.com, 30.06.19) **‘пленив скалп’**;

– Човекът си направи *кръчма* с надпис, че предлага реформаторска *кухня* **‘партия с обещания за цялостни, но спорни реформи’**. Излиза, че партията му остава без вкусната *стръв* на изборната *въдица* (analizi.bg, 6.07.21);

– Изчегъртване на *Модела* (БНТ1, 16.07.21), ще разградим *сарайския модел* (bTV, 7.07.21) **‘заличаване на статуквото’**;

– Топосът на *пицата*, заместил този на *баницата*, се репродуцира активно през последните години: парченцата от *пицата* (bTV, 7.07.21) **‘бюджетен остатък’**; *постна пица* / *блажна пица* **‘рестриктивен/либерален бюджет’**. Авторски синоним на словосъчетанието е ФИ *‘поделят си тортата’* (dw.com, 30.11.14);

– Европа, освен на различните скорости, си остана и Европа на *двамата салама* (duma.bg, 26.03.21) **‘двойният стандарт в качеството на храните от една и съща марка, предлагана в Източна и в Западна Европа’**;

1.2. Комплексна метафоризация на лексикалния състав на новата формация – 98% от примерите имат изреченска структура, а 2% са словосъчетания:

– *Да висии на куки* – поколението на 20- и 30-годишните, които, изгубени в прехода, няма къде да се хванат (М. Бенатова, facebook, 13.09.14) **‘липса на социална опора’**;

– Великобритания е готова *да се простреля и в двата крака* (investor.bg, 13.02.20) **‘да се лиши и от двата си възможни политически хода’**;

– *Джуркайте си мислите, преобръщайте си файловете, не си задръствайте компютера* (segabg.com, 23.07.20) **‘размишляване, критично мислене’**;

– Разликата в цените в България е същата, както в ЕС. *Един пие Савой, друг – Белуга* (П.Т., 3.03.21, facebook) **‘несправедлива диференциация и неравен достъп до ресурси’**. Според някои езиковеди фразата притежава част от характеристиките на преходните фразеологични единици (Kaldieva-Zaharieva, 2013: 50), но за разлика от тях е затворено изречение.

– *Златният глоб* (bgonair.bg, 7.06.21) **‘паркинг на българска митница, който генерира огромни финансови средства’**;

– *Зли джуджета пълзят в САЩ* (bTV, 31.03.21) **‘българи, които злепоставят родината си зад граница’**;

– *Кривнеш от маркировката*, завила е на уволнение *многозвездната сирена* (duma.bg, 2.04.13) **‘нарушаване на рестрикции, поставени от САЩ’**;

– *Когато ботушът започне да мисли, мозъкът започва да марширува* (ploshtadslaveykov.com, 5.03.21) **‘щом военни лица заемат управленски позиции, интелектуалците започват да се подчиняват’**;

– Най-вероятно *мозъчният бункер* на Г. е предвидил тази схема, *ирон.* **„група водещи идеолози на определена доктрина, партия и др.“** (24chasa.bg, 21.03.21);

– *Регулировчик на смъртта* (bTV, 30.03.21) **„личността на известен политик“**;

– *Яжте си сладоледа*, защото прокуратурата не спи (segabg.com, 1.11.20) **„да бъде спокоен, безгрижен“**.

2. Образуване посредством способа на качествената и количествената метонимизация (синекдоха). Типизират се според популярни научни класификации и отделни постановки на Попова, Пернишка, Колковска (Kolkovska 2013: 377 – 384).

2.1. Качествена метонимия, която се реализира чрез атрибуция (признакова аналогия):

– *Бял ангел* **„медик в ковид отделение“**. Неологичната употреба на ФЕ е тематична и се предпоставя от пандемичния форсмажор. С аналогична семантика и степен на дистрибуция, но с различна стилистична конотация е ФЕ *„бяла престилка“*;

– свободното словосъчетание *Политици с/в бели престилки* е с прозрачна мотивация и е омоним на ФЕ *политици в бяло / в бели престилки* **„лекари, включени в изборните листи на партиите – доц. Мангъров, проф. Ангелов, д-р Симидчиев и др.“** (bTV, 21.11.20).

2.2. Количествена метонимия – част от транспонента (признака в изходното значение) означава признак на целия неологизъм:

– *Джобът гледа към София, сърцето – към Белград* (news.bg, 20.11.20) **„материалните интереси на някого са свързани с..., а симпатиите му с...“**. Примерът е граничен, би могъл да се възприеме от някои лингвисти и като паремия;

– *Златният пръст/ръчички* в управлението (БНТ1, 23.06.21) **„решаващи гласове, ключова подкрепа“**;

– *Живот между възлицата и билетчетата* **„несретен живот в България – от нерешените проблеми с мини „Марица“ до неуспешния старт на тол-системата“** (capital.bg, 2.07.21);

– Когато *тениската победи вратовръзката* (capital.bg, 11.12.20) **„увеличаване на работещите от домовете им по време на пандемия“**.

2.3. Количествена метонимия. Съвкупност от транспоненти номинират един признак на неологизма (цяло → част), като в примера релацията не е между родов и видов обект:

– Чуди се *Радевата машина* как да нагласи резултатите (NOVA, 13.07.21) **„органите, които отговарят за провеждането на последните парламентарни избори“**.

3. Контаминанти – хибридни ФЕ, образуване посредством компилация от тропи:

3.1. Метонимия + метафора:

– Вместо *джипката*, *сега влакът се кара по друг коловоз* (БНТ1, 17.07.21) **‘предходното управление на България е заменено от други управляващи с други приоритети’**. Джипката, т.нар. нестандартен кабинет на експремиера, става все по-продуктивен символ, който през последните месеци се мултиплицира във фраземи с доминиращо пейоративно звучене. Във ФЕ тя е антипод на *‘влакът кара в нов/стар коловоз’*;

В медийния дискурс се изолират и ФЕ като: *Джипката е в канавката* – да живее демокрацията (БНТ1, 17.07.21); *Белият кон е в екарисажа, джипката – на трупчета, сифоните за източване – запушени* (dnevnik.bg, 12.07.21); *Белият кон е в екарисажа, джипката – на трупчета, сифоните за източване – запушени* (dnevnik.bg, 12.07.21); Да не сменим *джипката с кабеларка*, с фейсбук управление **‘замяна на едно неефективно управление с друго’** (bTV, 13.07.21);

– Той бързо *седна на задната седалка на джипа* (capital.bg, 26.03.21) **‘меркантилно дистанциране от лидер на изпълнителната власт’**.

3.2. Олицетворение + метафора:

– *Битка с палачинката* (duma.bg, 12.04.21) **‘занимания на Софийска община с минималните проблеми и омаловажаване на по-сериозните’**;

– *Папагалски ритуал* (duma.bg, 08.03.21) **‘демонстрация на сервилитет’**;

– По един *Пенчо Славейков* отпуснаха (frog news.bg, 30.01.21) **‘банкнота от 50 лева’**;

– *Танцът на чемберите, калинките, бухалките и пържолките* (segabg.com, 28.08.20) **‘управленска хегемония на представители на ДПС, заедно с псевдодипломирани, задкулисни лица и др.’**

3.3. Метонимия + субституция:

– *Глътка водород* за икономиката (capital.com, 19.03.21)

3.4. Метафора + синекдоха:

– Г. Л. посочи, че *белите птици на протеста са изплашили плашилото, а плашилото е започнало да пише нов закон за летене на птиците* (debati.bg, 18.08.20) **‘емблематичните протестни фигури атакуват управляващите, които дават само фиктивни обещания’**.

3.5. Асинхронна контаминация на символи с различен хронологичен диапазон:

— Да извадите *букет от смокинови листа*, защото едно няма да Ви стигне (БНТ1, 22.07.21). ФЕ е съчетание от количествения символ букет и библейска фразама;

– ФЕ *разпъвам чадър над* има силен виталитет и става основа за концептуализация на нови дисонансни образи: Ако прокуратурата не беше *сгънала чадъра над ДПС*, нямаше да е възможно това (В. П., 14.07.21);

– *Червените остриета се загладиха и побеляха* (analizi.bg, 17.09.19) **‘би-вшите и настоящи оратори на БСП смекчават агресивния си тон’**;

– *Шамарът на Чичо Сам* и мълчанието на българските институции (duma.bg, 1.04.21) **‘рестрикции от страна на САЩ’**.

4. Олицетворение – антропонимично и зоонимично. Пейоративният топос на калинката отново се популяризира, но все по-често той е в симбиоза с родовия си инсект ‘бръмбар’ или образува устойчиви хронотопни колаборации с диахронната емблема ‘мутра’ и синхронната ‘мисирка’:

– Върху депутатския гербер са кацнали 27 калинки (duma.bg, 18.03.13); *Калинките и политическите бръмбари* на партията са навсякъде (duma.bg, 25.05.21); *Израстване – от калинка до колорадски бръмбар* (dnevnik.bg, 15.03.21);

– Авторитарният режим от *мутренско-калинко-мисирки* тип (duma.bg, 3.06.21) **‘управление на аморалните и нискоквалифицирани личности’**;

– На летището хванаха две *мумии* (Nat. Geo, 13.07.21) **‘хора, пренасящи наркотици в пликове, облепени като втора кожа за тялото им’**;

– Не искам да бъда *пуюк сред мисирки* (**‘иронизирана личност’**), а свободна личност...; журналистите да не функционират като *мажоретки на властта* (analizi.bg, 02.06.20);

– Най-големите крадци и *пеликани* (ТВ Европа, 17.07.21) **‘облагодетелствали се с крупни суми и други корупционни схеми в годините на прехода’**;

– *Цитокиновата буря на интелекта*. Цитокините са малки, сигнални, белтъчни молекули, от които зависи междуклетъчната комуникация. В обществото *цитокините* си имат имена и носят титли – *министри, премиери, генерали и професори* (analizi.bg, 04.04.20).

5. Заемки и калки от английски език:

– Екипът на Байдън *мигна пръв* – дипломатическа победа за руската страна (duma.bg, 25.05.21) **‘загубвам надпревара срещу опонента си’**. ФЕ е калка на английския идиом ‘To blink first’;

– *Новото нормално* (investor.bg, 27.03.21) **‘предпоставена и контролирана от световните политически лидери нова реалност, чиито измерения не се коментират в детайли, но са свързани с огромни социокултурни и геополитически прегрупирания, сътресения и контрол на свободния човешки избор’**. Заемка от ‘The new normal’.

6. Субститутивна деривация

Тя е широко разпространен репродуктивен механизъм в неологията и има средно висок фразеомообразуващ индекс, с изключение на т.нар. прецедентни феномени (ПФ) – цитати от литературни произведения, филми и др. (Blagoeva 2019: 20). Но в узуалната практика все по-често се регистрират ПФ, формални модификации на прототипния фрагмент, интерполирани лексикални сегменти.

6.1. Репрезентиране на изходната ФЕ в паралелни конструкции:

– В елиптичната ФЕ са отразени само тематичните интерполации *китайски и троянски*, но тя е с отворена структура: Европа не иска никакви *троянски коне, нито китайски, нито американски* (news.bg, 26.06.21).

6.2. ФЕ, образувани от инфилтриране на нови елементи:

– Транспониране на заглавието на Яворовата драма „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ → *Когато гръм удари от Вашингтон, как ехото отеква в Брюксел?* (Toest.bg, 5.06.21) и *Когато гръм удари, как ехото експертно...* по тв студиата *заглъхва* (analizi.bg, 03.06.21) **‘когато има политически натиск, публичните коментари на анализаторите намаляват’**.

6.3. ФЕ, образувани чрез заместване на един лексикален елемент от изходната ФИ:

– Бели пари за черни дни → *Бели пари за черни петъци ,спестени средства, които да се похарчат по време на двете големи годишни намаления, известни като Черен петък’* (starshel.bg, 2020);

– Бягаш от някого, убива те друг → *Бягаш от Хитлер, убива те Сталин!* (segabg.com, 06.09.20) **‘без избор’**;

– Гражданите не искат да връчат *бял чек* на партиите (ТВ+, 13.07.21) **‘делегиране на безрезервно доверие’**. Тук мотивацията не е прозрачна – възможно е ФЕ да бъде контаминация от популярните съчетания *бял лист* + *празен чек* или да е субституция на празен чек → *бял чек*.

– На чужд гръб и сто тояги са малко → *На чужд гръб и сто тромбози са малко* (Д.С., facebook, 10.04.21);

– Ретерминологизация на библейските формули ‘Жъна каквото не съм сял’ и ‘Садя жито, жъна плевели’ → Земеделието непрекъснато се окрупнява от няколко човека. *Садят жито – жънат евро* (capital.com, 12.03.21);

– Сипвам сол в раната → *Сипвам сол в кафето* чрез протестите (БНТ1, 21.07.21) **‘развалям нечий комфорт’**;

– *100 нюанса сиво* ‘сто процента нерегламентирана икономика’ (duma.bg, 29.04.21) или *Десетки нюанси брутално* при раздадените милиарди (Capital.com, 4.06.21);

6.4. В резултат на субститутивна деривация и ситуативна иронизация популярни свободни словосъчетания се трансформират в устойчиви:

– Бал с маски → *Бал без маски* (duma.bg, 28.05.21) **‘обществено разкриване на истината’**;

– *Кръгъл кабинет/маса*, в който никой няма да може да шмекерува (analizi.bg, 8.05.21) **‘прозрачно коалиционно споразумение’**;

– *Ледена епоха* за зимния ни туризъм (capital.bg, 18.12.20) **‘тежък застой’**.

Несъщински фразеологични съчетания (словосъчетания и изречения)

В тази група се включват оригинални новорегистрирани фрази и колокации, получили гражданственост, или авторски словосъчетания и изреченски структури, които са номинации от първи ранг на актуални, значими, злободневни референти. Те нямат автономна, фразеологично свързана вътрешна форма, тъй като един от лексикалните им компоненти не е с преосмислена,

избледняла, непрозрачна мотивация. Разглеждат се, тъй като са интересен лингвокултурологичен лакмус за анализирания 7-годишен период и са показателни за идиолекта и етнокогнитивните нагласи на публичните лица.

1. Образуване посредством метафоризация

1.1. Метафоризиране на номинативния компонент от формацията (колокацията), който е или субект, или обект на действието:

– Концесионен *вирус*. Заразата плъзна. (Capital.com, 2.04.21) **‘разпространение на лоши практики сред концесионното договаряне’**;

– България страда от *кръвоизлив* на суверенитет (trud.bg, 10.06.21) **‘засилваща се липса’**;

– Офертата е *на един клик разстояние* (bTV, 16.12.20) **‘много близо’**. ФИ е синхронен синоним и структурен паралел на установената *на една ръка*;

– Медицински *фашизъм* (bTV, 30.03.21) **‘налагане на прекалени ограничения по време на ковид пандемията и на задължителен ваксинационен паспорт’**.

1.2. Метафоризиране на адективния компонент от формацията:

– *Беззъби* прокурори, слаби опозиционери (duma.bg, 25.03.21) **‘безгласни, безволеви прокурори’**;

– *Зелени списъци* за няколко държави (marica.bg, 13.12.20); *зелен цифров сертификат* (bTV, 25.03.21); *военно зелено* (движение) (dnes.bg, 5.08.21) **‘лявоцентристка партия с авторитарен уклон’**;

– *Политолог*, който не е *изпазаруван* (ТВ+, 4.07.21). Тук е предпочетено не разпространеното страдателно причастие, префигирано с на-, а изразяващият количествен максимум префикс из-;

– *Кухненска партия* (24chasa.bg, 21.03.21) **‘създадена, за да обслужва задкулисието’**;

– *Пластмасовите* политици не са за еднократна употреба **‘политически лица, които действат дългосрочно, но безполезно, дори вредоносно’** (Capital.com, 29.04.21);

– *Сурогатни* партии направиха *сурогатна революция* **‘които целенасочено представляват друг субект’** (24chasa.bg, 21.03.21);

– *Токсична партия* **‘политическа формация, която възпрепятства националното развитие’**;

– *Хеликоптерни* пари са грантовете за подпомагане от държавата (bTV, 25.05.21) **‘спорадично предоставяни парични средства’**;

– *Чисти* отделения/болници **‘изолирани от ковид инфекцията’** (БНТ 1, 30.03.21).

2. Образуване посредством метонимизация:

– Изпратиха *аватарите*, за да обяснят какво казва *вождът* (ТВ Европа, 7.07.21) **‘ирон. представители на партия разясняват посланията на лидера си’**.

3. Заемки и калки:

– *Бронираното* кафе (forlife.bg, 13.05.20). ФИ е калка на холивудската ко-локация ‘bulletproof coffee’ (буквално – непробиваем дори от куршуми, брониран). Мотивацията на метафората адекватен ‘брониран’ е прозрачна, тъй като маслената субстанция в кафето създава обвивка, филтър, защита, „броня“ на основната ароматна течност;

– *Великият/тоталният рестарт* или *голямото нулиране* (cross.bg, 4.01.21) ← калка от The great/total reset; ‘кардинални промени, свързани с тотален контрол на човечеството, под предлог формиране на следкризисен свят’;

– *Меки умения*, комплексни характерологични умения, които за разлика от твърдите умения не са обвързани пряко с професионалната специализация’. ФИ е термин калка от англ. soft skills.

– Видях българи *стартън* хора (bTV, 4.07.21). Оказионалният ФИ е заемка от англ. startup + people ‘стартиращи нов бизнес’.

4. Субститутивна деривация на компонент от формацията

4.1. Реетимологизация на реактуализиране на емблематични свободни словосъчетания, крилати фрази и трансформирането им в устойчиви единици с поне един фразеологизиран елемент:

– Парижките потайности → Енергийните *потайности* на ГЕРБ (Capital.com, 26.02.21);

– Ганковото кафене → Политически анализи и прогнози от *Неновото кафене* (news.bg, 13.01.20);

– Съединението прави силата → Съединението прави *процента* (news.bg, 24.05.21);

– Този месец завод за полупроводници, догодина – за цели → Този месец – *завод*, другия – *ваксина* (capital.bg, 26.02.21);

4.2. Реетимологизация на фразема от втори ранг и трансформирането ѝ в паремия:

– Ябълката на раздора → *протоколите на раздора* между БСП и ГЕРБ (NOVA, 25.03.21).

4.3. Субституция, контаминирана с горчивата ирония на параномазията:

– Не сме парламентарна, а *падишахска* република (Бабилян, bTV, 31.03.21) ‘задкулисна хегемония на ДПС в управлението на държавата’;

– Кой ще покаже, че го е грижа за здравето ни? Все *короновани* въпроси (duma.bg, 30.03.21) ‘коронавирусни въпроси’.

Резултатите от проучването могат да се синтезират лаконично в следните заключения. Като нови или актуализирани референтни номинации от втори ранг, ФЕ не само обогатяват устойчивия лингвокултурологичен пласт на езика, но заедно с ФИ от първи ранг са инherentни кодове на българската културна общност, транслатор на идентичност (Manova 2017, 355), показатели за дискурсивните предпочитания и стилизираните словесни практики в родните медиатекстовете.

Динамичните, поляризирани и съблемни обществени събития през последните години логично продуцират поредица от ФИ най-вече от политическата сфера. Редица от тях възникват като авторски неохраземи и застиват в оказионалното поле (М. Манолова – в парламента *свивате гнездо на Сокола* ‘**засилване на политическия лобизъм за А. Доган**’; не коментирам цифри в чувал ‘**неактуализиран бюджет**’), други са подложени на трансмисия (*златен пръст*, политически *инженеринг*), на частична трансформация – *изнапзаруван* политик, или имат само ситуативна дистрибуция – *завъртам рулетката* на мандатите.

Икономическата и компютърната сфера са също богат семасиологичен извор денотати, които се материализират в същински и несъщински фразеологизми – *прегрят/бичи/мечи пазар*, *копая мека валута*, двата стълба в ЕС; нулева игра ‘**печалбата на 1 криптоединица за някого е загуба на 1 единица за друг**’; *ъпдейтвам си файла/чипа* ‘**опреснявам знанията си**’; *черен хакер* и др.

Най-разпространен начин за продуциране на фразеологизми и в миналото, и днес е метафоричният пренос (Georgieva 2011, 167). Висок количествен дял имат устойчивите единици, формирани посредством тропите парадигматична метонимия (*молекули на надеждата* ‘**ваксината против ковид**’) и ирония (*Новото шоу* в парламента). Констатира се интензивно генериране на колокации и неохраземи чрез олицетворение – активният персонифициран зооним ‘*калинка*’ мотивира появата на концептонимите *калинчовец*, *калино-мисирка*, съчетава се с *колорадски бръмбар*, *пеликан* и др. Най-новата иронична зооемблема е ‘*булонка на сценарист*’.

Освен доминацията на конвенционалните механизми, установени в редица проучвания, се наблюдава по-разнообразна комбинаторика при хибридни деривационни начини, например: субституция + антитеза + ирония от изходно свободно словосъчетание (нация *техническа* → *нация тефлонова*; отечество *любезно* → *трапезно отечество*). С активна фреквентност се отличава и оказионалният модел на субституцията чрез реактивиране на символния образ в повърхнинната структура на ФЕ или чрез преосмисляне на вътрешната форма на традиционни ФИ. Субститутивната деривация е разпространена най-широко сред несъщинските фразеологизми: констатира се при паремииите – *Който е бил Хитър Петър, той не може да стане Хари Потър* (segabg.com, 30.06.20) (= *вълкът кожата си мени, но нравът – не*), при колокацията *Покажи ми..*, за да ти кажа какъв си → *Покажи ми джаджата си*, за да ти кажа какъв си (capital.bg, 30.11.20) и др.

Невинаги обаче мотивацията на неохраземи е прозрачна или ясно проследима: ФЕ *чист коридор* би могла да се възприеме като субститут и контекстуален синоним на *зелен коридор* ‘**пространство, изолирано от COVID-19**’. Но е възможно да е създадена по аналогия на *чиста зона/болница* и др., доколкото адективът *чист* в медицинския сленг означава **неинфектиран**.

Понякога при прекодиране на ФЕ се създава или свободно словосъчетание (свободният живот → ‘животът без/след локдаун’), или ФИ с по-ниска степен на фразеологизация: Гладна кокошка просо сънува → Гладен космонавт донъти сънува (NOVA, 3.06.21). Наблюдава се и семантична транспозиция на свободно словосъчетание в устойчива формация – ‘Великото надбягване/надцакване (в предизборната кампания)’ (NOVA, 11.06.21).

Функционалната специфика на ФЕ също може да се промени – стилистично неутралната фразема ‘с единия крак в (морето)’ е трансформирана в сленговото съчетание ‘с едната джапанка (в морето)’ (NOVA, 6.06.21). А също паремията ‘Това е обетованата земя за корупцията’ (неутрал.) и конкурентният ѝ субститут ‘Р. е дисниленд на корупцията в България (bTV, 6.07.21) (хумористично минимизиране). Или иронизация при транспониране на свободно в устойчиво съчетание – *родилните петна* на комунизма (ТВ+, 20.07.21) ‘унаследено кърваво минало’.

В лексикалния инвентар на ФИ навлизат и семантични, и лексикални неологизми – *спасение онлайн* (duma.bg, 25.03.21), *уау трансформация, рефрешвам си компа/софтуера; горещата икономика* за работниците в САЩ (investor.bg, 26.03.21). Високия си дистрибутивен индекс запазват семите зелен ‘**екологичен**’: зелен град, зелен билет (duma.bg 27.11.20), и бял ‘**свързан с надежда, позитивен**’: бял хакер.

Фразеологичните парадигми са консервативни, формалните и семантичните отношения в тях не се реализират често. Сред проучените медиатекстове се забелязват преди всичко синонимни корелации: От трън, та на глог = Бягаш от Хитлер, убива те Сталин!; Мозък на патица/кукувица = мозък на колибри (П.Д., 16.10.20); От памтивека / от кои години = От Гочоолу и Дочоолу насам.

Фразеологичните изрази се осъвременяват много по-често от ФЕ и получават нови синонимни аналози – с различна хронологична отнесеност са узуалните съчетания ‘това е бомба/мегаяко/жестоко/желязно/готино/кефско/супер/хипер/ултра’. Най-новият синоним е ‘това е куул’. Или ФИ давам празен лист с актуализиран вариант – давам бял чек ‘**кредит на доверие**’.

В структурен аспект не се наблюдават иновации: моносъставните ФИ са минимално количество и са преди всичко именни, би- и полиелементните са почти равен брой в изследването, словосъчетанията са преобладаващата синтактична формация.

БЕЛЕЖКИ

1. В изследването термините устойчиви словосъчетания (set expressions) и фразеологични изрази (phraseological expressions) включват по-широк понятиен план и са синоними – обединяват всички типове същински и несъщински единици, а фразеологизъм (phraseologism) и фразе-

ма (phraseme) имат по-стеснена употреба и включват само същинските устойчиви единици. В българската научна литература рядко се използва класификацията на В. Виноградов – фразеологични съчетания, фразеологични единства (phraseological units) и фразеологични сраствания (phraseological adhesions, phraseological fusions, idioms) (Калдиева-Захариева 2013, 19). В съвременните родни изследователски проучвания разграничението по признакови съпоставки е на същински фразеологизми от втори ранг (фразеологични единици) и на фразеосхеми, колокации, паремии, пословици, поговорки, крилати фрази, благословии, които не са ФЕ (Kaldieva-Zaharieva 2013, 32 – 58).

2. Извън предмета на проучването остават устойчивите сравнения, които в българската фразеология не са класифицирани еднозначно: ИТН е като войник с един-единствен патрон в пушката; такива пишман агенти са като златни кокошки – никой не ги коли; нашите ковидмерки са като ластик; гледай на нея като на застрахователна полица; скрит като холограма; ваксините са новите кебапчета и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Анкова-Ничева, К., 1993. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Св. Климент Охридски.
- Банова, М., Димова, С., 2014. *Фразеологичен речник на българския език*. София: Бан Мар.
- Барболова, З., 2008. Механизми и причини за формиране на нови фразеологизми в българския език. *Списание на Българската академия на науките*, (6), 12 – 21.
- Благоева, Д., 2019. Неофразеологизацията в българския език (в съпоставка с руски). *Български език*, 66 (2), 15 – 35.
- Бонджолова, В., 2004. *Неологичен речник*. София: Gaberoff.
- Георгиева, С., 2011. За характера на фразеологичните неологизми в българския език. *Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова*. София: Проф. Марин Дринов, 155 – 162.
- Георгиева, С., Величкова, С., 2008. Фразеологичните неологизми в българския език и техните съответствия в други славянски езици. *Славянска филология*, кн. 24. София: Проф. Марин Дринов, 286 – 299.
- Калдиева-Захариева, С., 2013. *Българска фразеология*. София: Проф. Марин Дринов.
- Колковска, С., 2013. Семантични неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос. *70 години българска академична лексикография. Доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология*. София: ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“, 375 – 384.

- Манова, Р., 2017. Маркери на българската езикова картина на света. *Български език и литература*, 59 (4), 353 – 361.
- Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, К., 1974 – 1975. *Фразеологичен речник на българския език*, т. I – II. София: БАН.
- Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска., 2010. *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и началото на XXI век)*. София: Наука и изкуство.
- Речник на съвременния български книжовен език*, 1955 – 2015, т. 1 – 15. София: БАН.

REFERENCES

- Ankova-Nicheva, K., 1993. *Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Banova, M., Dimova, S., 2014. *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Ban Mar.
- Barbolova, Z., 2008. Mehanizmi i prichini za formirane na novi frazeologizmi v balgarskiya ezik. *Spisanie na Balgarskata akademiya na naukite*, (6), 12 – 21.
- Blagoeva, D., 2019. Neofrazeologizatsiyata v balgarskiya ezik (v sapostavka s ruski). *Balgarski ezik*. 66 (2), 15 – 35.
- Bondzholova, V., 2004. *Neologichen rechnik*. Sofia: Gaberoff.
- Georgieva, S., 2011. Za haraktera na frazeologichnite neologizmi v balgarskiya ezik. *Ezikovedski izsledvaniya v chest na prof. Siyka Spasova-Mihaylova*. Sofia: Prof. Marin Drinov, 155 – 162.
- Georgieva, S. & Velichkova, S., 2011. Frazeologichnite neologizmi v balgarskiya ezik i tehните saotvetstviya v drugi slavyanski ezitsi. *Slavyanska filologiya*, kn. 24. Sofia: Prof. Marin Drinov, 286 – 299.
- Pernishka, E., Blagoeva, D. & Kolkovska, S., 2010. *Rechnik na novite dumi v balgarskiya ezik (ot kraya na XX I nachaloto na XXI vek)*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Kaldieva-Zaharieva, S. (2013). *Balgarska frazeologiya*. Sofia: AI BAN.
- Kolkovska, S., 2013. Semantichni neologizmi v balgarskiya ezik, vazniknali chrez metonimichen prenos. *70 godini balgarska akademichna leksikografiya. Dokladi ot Shestata natsionalna konferentsiya s mezhdunarodno uchashtie po leksikografiya i leksikologiya*. Sofia: IBE „Prof. L. Andreychin“, 375 – 384.
- Manova, R., 2017. Markeri na balgarskata ezikova kartina na sveta. *Bulgarski ezik i literatura-Bulgarian language and literature*. 59 (4), 353 – 361.
- Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S. & Cholakova, Kr., 1974 – 1975. *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*. (Vols. 1 – 2). Sofia: BAN. Nauka i izkustvo.

Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik, 1955 – 2015, vol. 1 – 15. Sofia: BAN.

NEW REAL AND NON-REAL PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS IN THE BULGARIAN MEDIA DISCOURSE

Abstract. The prerequisites for spontaneous or premeditated phraseological word formation are both cultural and geopolitical, ethnopsychological, socio-economic, contextual and others. Some neophraseologies acquire public usage and multiply, others freeze in the field of the occasional word formation. The main criteria for the excerpt of the phrases in the research are: the chronological one – real (full) and non-real (non-full) phraseologies are analyzed, isolated from media texts during the last 7 years; the semantic one – the semantic motivation is established, which is a result of borrowing, tracing, modification of an element of the phrase or rehabilitation of archaic word combinations; structural – mono-, bi- and polyelement forms; the thematic one – where sustainable units with different conceptual and stylistic affiliation are analyzed. The aim of the study is to differentiate the new real phraseology according to the derivational methods and ways of their emergence through metaphorization, metonymization, irony, hyperbole, substitution, etc. Each of the phrases is analyzed comprehensively according to the specified parameters.

Keywords: new phrasemes; phraseological motivations; semantic derivation; resemantisation; phraseological structure

✉ **Dr. Teodora G. Ilieva, Assist. Prof.**

Faculty of Education
Trakia University – Stara Zagora
9, Armeiska St.
6002 Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: ilievat_@abv.bg